

TERMINOLOGIA W TŁUMACZENIU PRAWNICZYM

Urszula Topczewska

Recenzja książki pt. "Terminologiarbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers", której autorem jest Peter Sandrini. Wiedeń: International Network for Terminology 1996 (IITF - Series 8).

Terminologia odgrywa zasadniczą rolę w zakresie komunikacji w językach specjalistycznych i w translacji. Ogólna teoria terminologii, wyrosła z potrzeby ujednolicenia i ujednoznacznienia pojęć funkcjonujących w językach fachowych, wypracowuje teoretyczne podstawy dla prac terminologicznych, które najwcześniej zostały podjęte w naukach przyrodniczych i technicznych, a z czasem objęły również takie dziedziny jak gospodarka i prawo.

W nurcie teoretycznych badań terminologii prawniczej powstała recenzowana tu publikacja Petera Sandriniego, która jest jego pracą doktorską. Książka ukazała się w Wiedniu jako ósma pozycja w serii Międzynarodowego Instytutu Badań Terminologicznych. Składa się z pięciu głównych rozdziałów i konkluzji. Obszerna bibliografia obejmuje publikacje dotyczące języków specjalistycznych, nauk prawnych, języka prawa, terminologii i leksykografii, translatoryki i językoznawstwa oraz komputerowego przetwarzania informacji językowych.

W centrum zainteresowań Sandriniego znajdują się problemy terminologiczne tłumacza tekstów prawniczych, który musi zmierzyć się nie tylko z różnymi systemami językowymi, ale także z różnymi systemami prawnymi. Przekład tekstu prawniczego Sandrini rozumie nie jako przekład z jednego języka prawniczego na drugi, lecz jako tłumaczenie z języka jednego systemu prawnego na język innego systemu (s. 16). Wyróżnia przy tym trzy rodzaje tłumaczeń prawniczych w zależności od celu (*skopos*) tłumaczenia:

1. bardzo wierne oddanie w języku docelowym pojęć funkcjonujących w systemie prawnym języka wyjściowego, tak aby odbiorca nie identyfikował ich ze znanymi mu pojęciami własnego, zwykle odmiennego, systemu prawnego. Zastosowane przez tłumacza środki językowe powinny wyraźnie sygnalizować różnice między obydwoma systemami. Celem takiego tłumaczenia jest dokładne przekazanie odbiorcy informacji wyrażonych w tekście wyjściowym, co w przypadku tłumaczeń prawniczych jest najczęściej występującym celem.
2. tłumaczenie oddziałujące na odbiorcę terminalnego w taki sam sposób jak na odbiorcę prymarnego. Tekst tłumaczenia pełni wówczas taką samą funkcję jak tekst oryginału i służy wytworzeniu u odbiorcy pożądanych postaw i zachowań. Ten rodzaj tłumaczenia tekstów prawnych stosowany jest tylko w wyjątkowych przypadkach, np. przy tłumaczeniu zarządzeń, zaleceń i przepisów prawnych dla mniejszości językowych w danym państwie.
3. tłumaczenie wiernie oddające treść tekstu oryginalnego (tak aby odbiorca nie mylił użytych przez tłumacza terminów z terminami charakterystycznymi dla porządku prawnego, z którym się styka na co dzień), a równocześnie jednakowo odbierane przez wszystkich użytkowników języka docelowego, niezależnie od tego, jaki system prawny jest im znany. Ten rodzaj tłumaczenia stosuje się w przypadku tłumaczeń tekstów z zakresu prawa europejskiego lub międzynarodowego, które

funkcjonują jako prawo niezależne od jakiegokolwiek państwowego porządku prawnego (por. s. 18).

Zasadniczą rolę w procesie tłumaczenia Sandrini przypisuje wiedzy prawniczej tłumacza. Jest ona niezbędna najpierw do właściwego zrozumienia tekstu wyjściowego, a następnie do adekwatnego sformułowania tekstu docelowego. Aby wykonać swoje zadanie i podjąć trafne decyzje terminologiczne, tłumacz tekstu prawniczego musi zatem brać pod uwagę nie tylko specyficzne cechy obu języków, ale również specyfikę terminologii prawniczej funkcjonującej w tych językach.

Za specyfikę terminologii prawniczej Sandrini uznaje mniej lub bardziej dokładnie określone znaczenie każdego terminu oraz ścisłą łączność (jedność) pomiędzy terminem (nazwą), a pojęciem prawnym, do którego termin ten się odnosi. Terminologia prawnicza w odróżnieniu od terminologii technicznej nie dotyczy bowiem konkretnych, postrzegalnych zmysłowo, obiektów, lecz odnosi się do sytuacji w konkretnym systemie prawnym. Sytuacje prawne są konstruktami mentalnymi i w systemach prawnych funkcjonują jako pojęcia, a ich nazwy - jako terminy.

Znaczenie terminu prawnego wyrażane jest opisowo w jego definicji, która informuje o charakterystycznych cechach pojęcia oznaczanego tym terminem. Im mniej cech dystynktywnych podaje definicja, tym bardziej ogólne jest określane terminem pojęcie. Jak wiadomo, nie każde pojęcie występujące w języku prawnym lub prawniczym jest ściśle z tym językiem związane. Prawo wykorzystuje wiele pojęć z języka potocznego i z innych dziedzin życia. Sandrini podkreśla jednak, że zwykle język prawny i prawniczy zapożycza tylko nazwę, natomiast pojęcie musi być każdorazowo precyzyjnie na nowo zdefiniowane z punktu widzenia danego systemu prawnego, zwłaszcza jego funkcji regulującej porządek prawny na danym obszarze (por. s. 28).

W zależności od tego, kto jest twórcą danego pojęcia, autor omawianej pracy dzieli pojęcia prawne na dwie zasadnicze grupy: pojęcia dotyczące normy prawnej lub pojęcia legislacyjne, które tworzy prawodawca oraz pojęcia treści prawnej lub pojęcia dogmatyczne, które są pojęciami prawnonaukowymi. Pierwsza grupa pojęć związana jest ściśle z danym systemem prawnym i w ramach tego systemu prawodawca może dość swobodnie tworzyć nowe pojęcia, natomiast pojęcia prawnonaukowe muszą być podporządkowane regułom dyskursu naukowego. Dyskurs naukowy dopuszcza używanie dwóch rodzajów pojęć: pojęć deskryptywnych (odpowiadających istniejącym już w danym prawie sytuacjom prawnym) oraz pojęć preskryptywnych (zawierających w sobie propozycję konkretnej interpretacji określonych sytuacji). Sandrini podkreśla przy tym, że prace terminologiczne nie powinny obejmować pojęć preskryptywnych, podobnie jak nie obejmują pojęć języka potocznego, ponieważ jeden i drugi rodzaj pojęć nie zawiera się w systemie danego porządku prawnego (rozdział 2.2.1).

Terminologizacja pojęć prawnych wymaga według Sandriniego podjęcia następujących działań:

- uporządkowania pojęć prawnych
- precyzyjnego określenia znaczenia tych pojęć i przedstawienia relacji (zależności) między nimi
- sprawdzenie, czy zostały uwzględnione wszystkie należące do danego systemu pojęcia
- porównywanie pojęć w ramach danego systemu

Powołując się na innych autorów Sandrini przytacza przykłady możliwych kryteriów przyjętych do przeprowadzenia postulowanych prac terminologicznych, które następnie uzupełnione o prace porównawcze poszczególnych systemów prawnych będą stanowiły podstawę do tworzenia interlingwalnych glosariuszy prawniczych (rozdział 2.4). Sandrini zaznacza jednak, że glosariusze tylko pośrednio posłużą tłumaczowi w jego konkretnej pracy, gdyż tłumacz musi dążyć nie tylko do ekwiwalencji terminologicznej, lecz również tekstowej. Oznacza to, że w tłumaczeniu nadrzędną rolę odgrywają aspekty pragmatyczne, które mogą zdecydować o podporządkowaniu kwestii terminologicznych funkcji, jaką ma pełnić przekład.

Teksty prawnicze wykazują ponadto różne poziomy abstrakcji, w zależności od tego, w jakiej sytuacji komunikacyjnej są stosowane. Na poszczególnych poziomach abstrakcji występuje różne natężenie w użyciu terminów prawniczych. Poziomy te Sandrini charakteryzuje w sposób następujący:

- bardzo wysoki poziom abstrakcji i użycie języka wyłącznie fachowego występuje np. w komentarzach do przepisów prawa jest charakterystyczny dla komunikacji pomiędzy ekspertami prawa i profesorami uniwersyteckimi
- wysoki poziom abstrakcji charakteryzujący się bardzo częstym użyciem fachowej terminologii i ściśle określonej składni występuje w komunikacji pomiędzy sędzią i adwokatem, między adwokatami, między prawodawcą i komisjami ustawodawczymi
- niski poziom abstrakcji wyróżnia częste użycie terminologii fachowej przy dość dowolnej składni wypowiedzi np. w komunikacji pomiędzy adwokatem i oskarżonym
- bardzo niski poziom abstrakcji jest typowy dla publicystyki prawniczej, wypowiedzi polityków i dziennikarzy w kwestiach prawnych. Wypowiedzi te zawierają nieliczne terminy prawnicze i charakteryzują się dowolną składnią (s. 13-14).

W 5 rozdziale przedstawianej książki Sandrini rozwija koncepcję terminologicznego banku danych. Bank ten powinien zawierać zarówno merytoryczne jak i lingwistyczne informacje o poszczególnych terminach prawniczych. Do informacji merytorycznych należałby szczegółowy i precyzyjny opis pojęcia kryjącego się za danym terminem, natomiast informacje o możliwościach jego użycia w połączeniu z innymi terminami należałyby do informacji lingwistycznych. Można te informacje jeszcze bardziej uszczegóławiać w zależności od potrzeb. Sandrini postuluje przy tym tworzenie multilingwalnych banków danych, które określałyby nie tylko relacje danego terminu do pozostałych w tym samym systemie prawnym, lecz równocześnie podawałyby szczegółowo te same informacje o jego możliwych ekwiwalentach w innych językach. Taki bank danych, podobnie jak glosariusze terminologiczne tworzone dla

poszczególnych części systemów prawnych, z całą pewnością okazałyby się przydatne nie tylko dla tłumaczy, ale również dla samych prawników.

Publikacja Sandriniego przedstawiając konkretny model pracy terminologicznej w językach prawniczych ma na celu stworzenie podstaw dla pracy kontrastywnej z zakresu terminologii prawniczej w języku niemieckim i włoskim. Autor chce w ten sposób przyczynić się do stworzenia niemieckiej terminologii prawnej dla włoskiego systemu prawnego funkcjonującego w południowym Tyrolu. Proponując metody pracy dla terminologów, zwraca szczególną uwagę na możliwości wykorzystania tych prac przez tłumaczy tekstów prawniczych. Terminologiczny bank danych lub glosariusze terminologiczne stanowiłyby dla tłumacza bazę informacyjną, na podstawie której dokonywałby on wyboru terminów i strategii w swojej pracy, wzbogacając podane informacje własną kreatywnością odpowiednio do danej sytuacji komunikacyjnej, w której odbywa się tłumaczenie konkretnego tekstu.

“Terminologiarbeit im Recht” stanowi niewątpliwie cenne kompendium aktualnej wiedzy na temat metodologicznych rozwiązań stosowanych w pracach terminologicznych. Syntetyczne przedstawienie teoretycznych podstaw prac terminologicznych w zakresie prawa pozwala czytelnikowi poznać problematykę terminologiczną tej dziedziny w szerokim kontekście lingwistycznych badań języka prawniczego. Wiele ciekawych obserwacji i postulatów zawierają rozdziały poświęcone ekwiwalencji terminologicznej i terminografii, które prezentują założenia i charakterystykę wielojęzycznego kontrastywnego banku terminów prawnych. Na szczególną uwagę zasługuje zasadniczy postulat porównywania nie nazw, lecz kryjących się za nazwami pojęć. Dla tłumaczy - praktyków lektura książki będzie na pewno okazją do skonfrontowania propozycji autora z własnymi doświadczeniami translatorskimi.